

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2024.4.04

УДК 343.9

Алфьоров С. Ю.,

*здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0007-3965-2574

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ В УКРАЇНІ

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, проаналізовано воєнний стан як особливий правовий режим функціонування держави або окремих її територій. Виділено чинники, які обумовлюють особливий вплив правового режиму воєнного стану на сферу надання соціальної допомоги в Україні. Відмічено, що правовий режим – це особлива модель правового регулювання суспільно-правових відносин на території держави в цілому, або в межах якоїсь конкретної сфери чи певного регіону, що характеризується спеціальним набором методів впливу та суб'єктним складом їх застосування.

Аргументовано, що воєнний стан, як правовий режим, передбачає зміну парадигми публічної управління та влади. Такий стан вводиться в дію спеціальними нормативними актами та в особливому порядку з метою відсічі збройної агресії або інших небезпечних факторів, які створюють загрозу самому факту існування української держави. В основі даного правового режиму лежить концепція обмеження інтересів та прав приватного сектору і розширення влади держави – надання більш широких та «суворих» повноважень правоохоронним та військовим органам.

Зазначено, що мобілізація державно-владних ресурсів, особлива робота національної економіки, наявність нестандартних ризиків та обмежень конституційних прав і свобод в умовах дії правового режиму воєнного стану обмежують функціонування соціальної сфери та передбачають створення додаткових правових та організаційно-управлінських механізмів регулювання останньої. Фактично, воєнний стан ускладнює процеси надання соціальної допомоги та реалізацію інших складових соціального захисту в державі в цілому.

Встановлено, що воєнний стан – це особливий правовий режим функціонування держави або окремих її територій, який передбачає спеціальний порядок роботи публічного та приватних секторів держави. Його введення чинить вагомий вплив на всю вітчизняну соціальну сферу, що виражено в наступному: 1) ускладненні соціального захисту населення країни у зв'язку із специфічним порядком роботи національної економіки та

державного апарату, а також окремих обмежень прав, свобод і законних інтересів громадян; 2) перерозподілі ресурсів соціального захисту та зміни порядку надання соціальних допомог; 3) виникненні та реалізації нових програм соціальної підтримки тих верст населення, які безпосередньо постраждали від негативних факторів, що зумовили уведення правового режиму; 4) особливій організації трудових відносин в умовах воєнного стану; 5) підвищенні ролі та обсягів використання гуманітарної допомоги.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, воєнний стан, правовий режим, соціальна допомога.

Постановка проблеми. Введення правового режиму воєнного стану в Україні критично вплинуло на всю державну інфраструктуру, трансформуючи механізми функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування, а також окремі складові суспільного життя. Її ідея полягає у наданні більш широких повноважень суб'єктам публічного сектору із одночасним обмеженням окремих громадських прав і свобод, що має на меті підвищення ефективності протидії негативним явищам та ситуаціям, які несуть загрозу поточному державному устрою, територіальній цілісності та незалежності України. Безперечно, воєнний стан впливає й на вітчизняну соціальну сферу, зумовлюючи особливий порядок функціонування її ключових інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання, пов'язані із з'ясуванням змісту та особливостей правового режиму воєнного стану, неодноразово досліджувались в науковій літературі такими вченими, як Г. П. Воробйов, А. М. Іващенко, О. В. Когут, Т. О. Коломoeць, С. О. Кузнiченко, С. С. Скрипка, В. В. Топольницький, Б. М. Тичина та іншими. Попри наукову актуальність проблеми, в юридичній науці до цього часу відсутні комплексні

дослідження, присвячені вивченню особливостей впливу правового режиму воєнного стану на соціальну сферу в Україні.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати особливості впливу правового режиму воєнного стану на соціальну сферу в Україні. Виконання даної мети зумовлює необхідність вирішення ряду завдань, а саме: з'ясувати сутність правового режиму воєнного стану; окреслити обмеження, які обумовлює введення правового режиму воєнного стану; оцінити сучасний стан соціального сектору в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незале-

жності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Виходячи з законодавчих положень, першою особливістю впливу воєнного стану на соціальну сферу України є те, що наведена категорія – це «особливий правовий режим» в чому сконцентровано багато важливих моментів.

Слово «режим» походить від французького «regime», латинського «regimen» – управління. В українській мові воно вживається у різних значеннях: 1) державний лад, спосіб правління; 2) точно встановлений розпорядок чого-небудь; 3) умови діяльності, роботи, існування чого-небудь; 4) система правил, норм, заходів, необхідних для досягнення тієї чи іншої мети [2; 3, с. 11]. Правове значення поняття «режим», рівно як і етимологія слова, багатоманітне внаслідок існуючої наукової дискусії.

В. Я. Настюк та В. В. Белєвцева, проаналізувавши низку поглядів щодо поняття «правовий режим» і розкривши його зміст, зробили висновок про те, що правовий режим у структурно-функціональному сенсі – це: а) закріплена у законодавстві цільова сукупність прав, обов'язків та відповідальності; б) система заходів, яка використовується для досягнення поставлених цілей режимної спрямованості; в) система правових заходів, яка полягає у специфіці методів (прийомів) регулювання його механізму. Що ж стосується практичної сторони правового режиму – пишуть учені, – то у ньому діє особливий юридичний порядок, характе-

рний для кожної галузі права окремо. Отже, «правовий режим галузі права є сукупністю юридичних засобів регулювання – галузевим юридичним інструментарієм, – опосередкованих галузевим методом правової дії, яка базується на принципах, специфічних для даної галузі» [4, с. 17; 5, с. 199].

В. М. Тернавська обстоює наступну позицію: правовий режим – це особливий порядок регулювання певної сфери суспільних відносин, що передбачає застосування комплексу специфічних способів, типів і методів правового регулювання, вибір яких зумовлений метою, яку ставить перед собою законодавець, специфікою об'єкта правового регулювання, правовим статусом суб'єктів права, на яких поширює свою дію цей правовий режим. На її думку, використання особливої комбінації правових засобів, заснованих на загальних дозволах і заборонах, позитивних зобов'язаннях і рекомендаціях, стимулах і обмеженнях тощо, зумовлює специфіку правового режиму – загальний чи особливий правовий режим, що дозволяє забезпечувати стійке нормативне регулювання як певної сфери соціального життя, так і групи суміжних суспільних відносин [6, с. 105].

С. О. Кузніченко та А. С. Спаський визначають правовий режим як правову форму відносин у певній сфері суспільного життя, що має комплекс правових засобів, якими забезпечується відповідний порядок динаміки цих відносин у часі й просторі та визначаються напрями правового регулювання [5, с. 199; 7, с. 73].

Узагальнюючи наукові позиції можна зробити висновок, що: право-

вий режим – це особлива модель правового регулювання суспільно-правових відносин на території держави в цілому, або в межах якоїсь конкретної сфери чи певного регіону, що характеризується спеціальним набором методів впливу та суб'єктним складом їх застосування. Дана категорія показує, що в аспекті конкретних умов та чинників юридичні зв'язки між людьми, державними органами, підприємствами, установами та організаціями вибудовуються відмінним чином від загальноприйнятих закономірностей та упорядковуються унікальними правовими інструментами.

Воєнний стан, як правовий режим, передбачає зміну парадигми публічної управління та влади. Такий стан вводиться в дію спеціальними нормативними актами та в особливому порядку з метою відсічі збройної агресії або інших небезпечних факторів, які створюють загрозу самому факту існування української держави. В основі даного правового режиму лежить концепція обмеження інтересів та прав приватного сектору і розширення влади держави – надання більш широких та «суворих» повноважень правоохоронним та військовим органам.

Отже, мобілізація державно-владних ресурсів, особлива робота національної економіки, наявність нестандартних ризиків та обмежень конституційних прав і свобод в умовах дії правового режиму воєнного стану обмежують функціонування соціальної сфери та передбачають створення додаткових правових та організаційно-управлінських механізмів регулювання останньої. Фактично, воєнний стан ускладнює процеси надання соціальної допомоги та

реалізацію інших складових соціального захисту в державі в цілому.

Наприклад, воєнний стан та ті ризики, які зумовлюють його введення в державі чи на окремих її територіях, передбачають перерозподіл ресурсів соціального захисту. Постановою КМУ «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» встановлено, що на період введення воєнного стану надання державної соціальної допомоги та пільг здійснюється з урахуванням таких особливостей:

1) строк виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, допомоги на дітей одиноким матерям, тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату, які було призначено раніше, продовжується особам, які проживають на територіях територіальних громад, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, внесених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Мінреінтеграції; строк виплати раніше призначених пільг продовжується особам з інвалідністю, що проживають на відповідних територіях, на яких медико-соціальні експертні комісії тимчасово не виконують своїх повноважень, незалежно від строку закінчення дії довідки медико-соціальної експертної комісії. Державна соціальна допомога та пільги особам з інвалідністю виплачуються до місяця, що настає за місяцем завершення на відповідній території бойових дій, припинення можли-

вості бойових дій або завершення тимчасової окупації (включно);

2) у разі коли отримувачі державної соціальної допомоги у період введення воєнного стану подають заяву з необхідними документами та/або відомостями для проведення перерахунку державної соціальної допомоги, структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій (військових адміністрацій), виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад визначають право на отримання такої допомоги і проводять розрахунок її розміру. Виплата державної соціальної допомоги проводиться у новому розмірі відповідно до поданих заяви та документів та/або відомостей. Призначення допомоги здійснюється на строк, визначений відповідно до законодавства, що регламентує порядок її надання тощо [8].

Водночас, воєнний стан також зумовлює виникнення та реалізацію нових програм соціальної підтримки тих верст населення, які безпосередньо постраждали від негативних факторів, що зумовили уведення правового режиму. Сюди, наприклад, відноситься допомога внутрішньо-переміщеним особам (далі – ВПО). За Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території мають право на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворюван-

ня, які спричинили втрату працездатності, безпосередньо у робочих органах Фонду соціального страхування України за фактичним місцем проживання, перебування. Матеріальне забезпечення, страхові виплати призначаються за наявності необхідних документів, що підтверджують право на ці виплати, а в разі їх відсутності – за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування у порядку, встановленому правлінням Фонду соціального страхування України [9].

Одним із аспектів впливу воєнного стану на соціальну сферу є зміна порядку організації трудових відносин в умовах правового режиму. Наприклад, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами, у період дії воєнного стану. Зокрема, відповідно до статті 2 Закону при укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників. За статтею 3 документу у період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на ро-

боту в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою [10]. Крім визначеного, в період дії воєнного стану важливого значення для соціальної сфери набуває гуманітарна допомога, яка активно застосовується для виконання завдань соціального захисту та регламентована Законом України «Про гуманітарну допомогу» [11].

Висновки. Таким чином, воєнний стан – це особливий правовий режим функціонування держави або окремих її територій, який передбачає спеціальний порядок роботи публічного та приватних секторів держави. Його введення чинить вагомий вплив на всю вітчиз-

няну соціальну сферу, що виражено в наступному: 1) в ускладненні соціального захисту населення країни у зв'язку із специфічним порядком роботи національної економіки та державного апарату, а також окремих обмежень прав, свобод і законних інтересів громадян; 2) перерозподілі ресурсів соціального захисту та зміни порядку надання соціальних допомог; 3) виникненні та реалізації нових програм соціальної підтримки тих верст населення, які безпосередньо постраждали від негативних факторів, що зумовили уведення правового режиму; 4) особливій організації трудових відносин в умовах воєнного стану; 5) підвищенні ролі та обсягів використання гуманітарної допомоги.

Відповідно до наведених висновків зауважимо, що проблематика впливу воєнного стану на соціальну сферу в Україні як особливого правового режиму функціонування держави або окремих її територій має бути продовжена.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т.: 42000 слів: серія «Нові словники». Укладачі: В. Я. Яременко, О. М. Сліпущко. К.: Аконіт, 2000. Т. 3: ОБЕ–РОБ. 2000. 927 с.
3. Крестьянінов О. О. Правове регулювання митних режимів: дис.. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків. 2002. 197 с.
4. Настюк В. Я. Адміністративно-правові режими в Україні : монографія. В. Я. Настюк, В. В. Белевцева. Х. : Право, 2009. 128 с.
5. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С.196–201.
6. Тернавська В. М. Правові режими відповідно до теорії конституційно-правової політики. *Нове українське право*. 2023. Вип. 4. С.100–106.
7. Кузнichenko С. О. Категорія «адміністративноправовий режим» у юридичній науці та законодавстві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 35. С. 70–75.

8. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 № 214. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1301.

9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо-переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 №1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

10. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 40.

11. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 451.

Alforov Serhii, Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0007-3965-2574

Peculiarities of the impact of the legal regime of martial law on the social sphere in Ukraine

The article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of current legislation, analyzes martial law as a special legal regime for the functioning of the state or its individual territories. The factors that determine the special influence of the legal regime of martial law on the sphere of social assistance in Ukraine are highlighted. It is noted that the legal regime is a special model of legal regulation of social and legal relations on the territory of the state as a whole, or within a specific sphere or a certain region, which is characterized by a special set of methods of influence and the subjective composition of their application.

It is argued that martial law, as a legal regime, involves a change in the paradigm of public administration and power. Such a state is introduced by special regulatory acts and in a special order in order to repel armed aggression or other dangerous factors that pose a threat to the very fact of the existence of the Ukrainian state. The basis of this legal regime is the concept of limiting the interests and rights of the private sector and expanding the power of the state - granting broader and "stricter" powers to law enforcement and military bodies.

It is noted that the mobilization of state and government resources, the special work of the national economy, the presence of non-standard risks and restrictions on constitutional rights and freedoms under the legal regime of martial law limit the functioning of the social sphere and provide for the creation of additional legal and organizational and managerial mechanisms for regulating the latter. In fact, martial law complicates the processes of providing social assistance and the implementation of other components of social protection in the state as a whole.

It has been established that martial law is a special legal regime for the functioning of the state or its individual territories, which provides for a special procedure for the work of the public and private sectors of the state. Its introduction has a significant impact on the entire domestic social sphere, which is expressed in the following: 1) the complication of social protection of the country's popula-

tion in connection with the specific procedure for the work of the national economy and the state apparatus, as well as certain restrictions on the rights, freedoms and legitimate interests of citizens; 2) the redistribution of social protection resources and changes in the procedure for providing social assistance; 3) the emergence and implementation of new programs of social support for those segments of the population who have directly suffered from the negative factors that led to the introduction of the legal regime; 4) the special organization of labor relations in conditions of martial law; 5) increasing the role and volume of use of humanitarian aid.

Keywords: *social protection, social security, martial law, legal regime, social assistance.*